

ÉRTEKEZÉSEK
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.
AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL,

OSZTÁLYTITKÁR.

III. KÖTET. V. SZÁM. 1873.

EMLÉKBESZÉD

ENGEL JÓZSEF

L. TAG FELETT.

FINÁLY HENRIK,

LEV. TAGTÓL.

— Ára 12 kr —

PESTEN

EGGENBERGER FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)

1873.

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

- I. Szám:* Solon adótörvényéről. Télfy Ivántól. 1867. 14 l. Ára 12 kr.
II. Szám: Adalékok az attikai törvénykönyvhöz. Télfy Ivántól. 1868. 16 l. 12 kr.
III. Szám: A legújabb magyar Szentírásról. Tárkányi J. Bólától. 1868. 30 l. 20 kr.
IV. Szám: A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Szász Károlytól. 1868. 20 l. 15 kr.
V. Szám: Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása. Toldy Ferencztől. 1868. 15 l. 12 kr.
VI. Szám: A keleti török nyelvről. Vámbéry Armintól. 1868. 18 l. 12 kr.
VII. Szám: Geleji Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól. 1869. 98 l. 60 kr.
VIII. Szám: A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 1 frt 20 kr.
IX. Szám: Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen színdarabjai 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Sztórárkája 1583-ból. — 4. Báthori István országbíró mint író. — 5. Szezei Molnár Albert 1574—1633). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l. 1 frt 20 kr.
X. Szám: A magyar bővített mondat. Brassai Sámueltól. 1870. 46 l. 30 kr.
XI. Szám: Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kézirat- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l. 25 kr.

Második kötet. 1869—1872.

- I. Szám:* A Konstantinápolyból legújában érkezett négy Corvin-codexről. Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr.
II. Szám: A tragikái felfogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr.
III. Szám: Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Joannovics Gy. l. tagtól. 1870. 43 l. 30 kr.
IV. Szám: Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. Finály Henrik l. tagtól. 1870. 47 l. 30 kr.
V. Szám: Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. Télfy Iván lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr.
VI. Szám: Q. Horatius satirái (Éthikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy Antal l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr.

EMLÉKBESZÉD

ENGEL JÓZSEF

L. TAG FELETT.

FINÁLY HENRIK,

LEV. TAGTÓL.

PEST, 1873.

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

Budapest 1878. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

EMLÉKBESZÉD

Engel József, levelező tag fölött.

(Felolvasatott a M. Tud. Akadémia 1872. oct. 27. tartott ülésén.)

Ha állapotaink, és különösen tudományos állapotaink, oly virágzók volnának, hogy a jeles és eredménydús működés e téren — nem mondom épen mindennapi és közönséges, de legalább — gyakori tünemény; a képesség és tehetség, a tudás és ismeret átlagos színvonala a nyugat-európai értelemben vett jó közepszerűség mértékén tetemesen felül álló volna; ha a tudományos kutatás minden felfedezéseit már tökélyesen meghonosítván, és fajunk általános közmívelődése tömegébe tökélyesen beleolvasztván, már csak azt tekinthetnők a kiválóan elméleti tudományossággal foglalkozó hazafiak egyedül babért ígérő működésének és feladatának, hogy kézzel fogható új eredményekkel gazdagítsák az összes emberiség tudományos kincsét: magam is azokhoz csatlakoznám, a kik úgy vélekednek, hogy az Akadémia nem cselekszik helyesen, ha minden egyes tagja fölött emlékbeszédet tartat nyilvános ülésében. Mert ha általánosan el van fogadva a társadalomban az az elv, hogy halottról inkább semmit se szóljunk, ha jót nem tudunk mondani róla; mennyivel inkább talál akadémiai emlékbeszédre, hogy vagy említésre méltó érdemek elsorolásával emeljen maradandó emléket annak, a kiről szól, vagy hallgasson el, és ne is említse azt, a kiről nem tud olyat mondani, a mi méltó oly kitünő jutalomra, a milyen neve megörökítése egy nagy tekintélyű tudományos testület évkönyveiben.

Kétségen kívül nagy jutalom az, ha egy nemzet tudományos Akadémiája valakit nyilvános ülésében emlékbeszédrel megtisztelve megünnepeltet; ám e jutalomra az Akadémia csak oly férfiakat érdemesít, a kiket élőkben nézetem szerint még gazdagabban jutalmazott avval, hogy tagjai sorába felvette. Ha ezt vesszük tekintetbe, az érdem nem jöhet kérdésbe, csupán az iránt lehet még vitatkozni, ha vajjon elég nagy volt-e az érdem a neki nyújtott kitüntetéshez képest.

Itt azonban nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy a tudomány terén más mértéket kell alkalmazni az érdemre, mint a gyakorlati életben. A tudományos kutatás érdemét nem határozza meg a belőle nyert eredmény, a sikeréből származott egyenes haszon. A gyakorlati életben el lehet ugyan fogadni a hajdani mese-író elvét: „nisi utile est quod facimus, stulta est gloria“; de a tudomány maga magának czél, és ennél fogva a kutatás még úgy is érdem, ha utólagosan bizonyul, hogy még iránya is téves volt; mert hiszen a tévedések is segítenek a helyes irány megtalálásában, és a negatív eredmény is eredmény annak, a ki tud és akar belőle okulni. Másfelől gyakran megesik, hogy ha a téves irányban kutató nem is találta meg azt, a mit keresett, kutatás közben rábukant olyanra, a minek nagyon is hasznát lehetett venni; példa erre az a roppant szolgálat, a melyet az alchimisták tettek a vegytannak.

Még egy más körülmény is érdemel figyelmet. Az emlékbeszédnek nemcsak annak tiszteletére készülnek, a kinek emlékére vannak szánva, hanem egyszersmind tanulságosak is az utókor számára, nem csak azért, mivel nincs oly csekély eredményü munkásság, a melynek észleléséből ne lehessen tanulni, hanem azért is, mivel nemzeti tudományosságunk fejlődése történelmét kiegészítik, az egyénen mutatva ki, hol kezdte, merre törekedett; felhasználta-e, és ha igen, mi módon használta fel azt, a mit elődei már létesítettek; tovább haladott-e a megelőzőtt úttörőktől kijelölt irányban, vagy más irányt választott; megérte-e a már művelés alá vett tér további egyengetésével, vagy tágitott rajta új foglalással? stb.

Mind e mentségeket nem a magam védelmére hozom

fel, hiszen én rám szabott feladatnak felelek meg, hanem az Akadémia igazolására, mivel épen közelebbről olvastam, még pedig komoly irányu lapban, gáncoskodó észrevételeket — az Akadémia ebbeli eljárására. Nekem különben sincs ma szükségem mentegetődzésre, mert oly szerencsés vagyok, hogy feladatom egy nagyon is érdemes pályatársról szólani. Nézetem szerint ugyanis a tudományos érdem becslésében nem szabad túlságos súlyt fektetni a kor- és pályatársak pillanatnyi méltánylására. Hányszor történik, hogy épen az, a mit egy bizonyos kor iránya mint tévedést határozottan elítél, későbben érvényre jut? Nekem pedig épen oly férfuról kell ma szólnom, a kinek törekvését a magyar nyelvészet terén a jelen divat képviselői vagy épen nevetségeseknek, vagy legalább is nagyon irányt tévesztetteknek ítélték. — E férfiú Dr. Engel József volt.

Engel József született Bécsben 1807. május 2-án. Apja Engel Keresztély János volt, az ismert történelem-búvár, a kinek érdemeit a hazai történelem körül a bel- és külföld ismerte és méltányolta, és a ki az akkori időben mint udvari titkár szolgált az erdélyi udvari koraltnokságnál. — Anyja Maucks Katalin kolozsvári leány volt.

Az apa és anya nevei eléggé mutatják, hogy Engelünk családjá tösgyökeres német volt. Német családban, Bécsben, a gyermek természetesen németül szólalt meg, németül beszélve és csak német szót hallva töltötte gyermekéveit a szülei háznál; 1813-ban, tehát 6 éves korában kezdett Lőcsén iskolába járni, tehát itt is német városban, és itt is oly környezetben, a mely épen nem volt alkalmas, a német gyermek nyelvét és ajkát magyar szóra szoktatni. Az akkor dívott jó szokás szerint 1819-ben elküldték a fiút cserében Rosnyóra, hogy tanuljon magyarul, és ott hagyták két évig. 1821-ben visszatért Lőcsére és ott 1823-ban végezvén a gymnasiumot, a következő két évben a pesti egyetemen hallgatta az akkor u. n. philosophiai tudományokat 1825-ig.

Szülei vagyoni viszonyai kényszeríték az ekkor 18 éves ifjút kenyérkereset után látni; e czélból gyógyszerésznek állott, még pedig mint u. n. gyakornok lépven be egy maros-vásárhelyi rokona gyógyszerteráába. Itt megszerezvén

a kikötött három év alatt a kellő gyakorlati ügyességet, 1828-ban ismét Pestre ment, ott egy évig hallgatta az elméleti gyógyszerészetet, és 1829-ben ebből mesteri oklevelet nyert.

De a magasabbra törekvő ifjú lelkét a választott pálya nem tudta kielégíteni; nagyobb és tehetségéhez méltóbb hatáskörre vágyott. Természetes dolog, hogy egyfelől az a hajlam, a mely őt már az első pályaválasztásnál vezette, még most is befolyt elhatározására, még pedig tán fokozva is a gyógyszerési tanulmányok által. Engel tehát az orvosi pályát választá, és 1830-tól 1836-ig folytonosan anyagi küzdelmek között végezvén a pesti egyetemen az orvosi tanfolyamot, és orvostudori és szülésmesteri okleveleket nyervén visszament Maros-Vásárhelyre, a hol 1857-ig működött mint gyakorló orvos, ez évben átköltözött Kolozsvárra, és itt is mint közkedvességű, értelmes orvos széles körökben nyújtván sikeres segélyét szenvedő embertársainak, bevégezte munkás életét 1870. június 2-án, áldozatul esvén a különben még életerős férfi egy fájdalmas és veszélyes betegség, a hólyagkö következményeinek.

Noha némileg kívül esik feladatom körén, mégis szabadságot veszek magamnak, a halottnak jellemét és magánéletét röviden vázolni.

Engel József sajátlagos életpályája orvosi működésével kezdődik, e foglalatosságáról ismerték őt általánosan, és el lehet róla mondani, hogy ritka lelkeséggel és buzgósággal szentelte magát magasztos hivatásának. Orvosi hitvallása szerint alleopatha volt, de nem tartozott azok közé, a kik a tudori cím elnyerése után csökönyösen ragaszkodnak az egyszer elfogadott elvekhez és elméletekhez. Folytonos figyelemmel kísérte a tudomány haladását és igyekezett folytonosan tanulni, még pedig a költő szava szerint nem csak elvokonaitól, hanem elleneseitől is. Maros-Vásárhely és vidéke csakhamar első fellépése után kitünő bizalommal fordult az ifjú orvoshoz, a kit nemcsak a gyógyításban felmutatott kitünő siker, hanem még inkább rendkívül gyengéd bánásmódja hatalmasan ajánlott, és a ki oly menten minden önzéstől és haszonleséstől nyújtotta segélyét és tanácsát, hogy

szegény sorsú betegeit nem csak gyógyszerrel, hanem számos esetben még másnemű segélylyel is segítette.

Ennek következtében orvosi gyakorlata nem csak nagy, hanem jövedelmes is lett, és a mikor 1857-ben ama vidékről eltávozott, nem csak mély sajnálattal és fájdalommal váltak meg tőle számos ismerői és elkötelezettjei, hanem oly hírnévvel is kísérték Kolozsvárra, hogy itt, a hol nem csak idegen volt, hanem számos és kitűnő orvossal kelle versenyre kelnie, nagyon rövid idő alatt nem kevésbbé közkedvességű orvos lett, mint volt Vásárhelyt.

Nekem nem lehet itt feladatom Engelről mint emberről és családapáról beszélni, sietek eljutni tudományos működéséhez, mint feladatom súlypontjához.

Úgy látszik, úgy életpályája választásából, mint más jelenségekből is, hogy Engelünk sajátlagos hivatása az empiricus természet-tudomány volt. Elméjének és észjárásának egész iránya őt az észlelő természetvizsgálók sorába utalta, és egy bizonyos időben kicsinyben múlt, hogy valósággal ezek közé nem állott. Mert alig nyerte meg tudori oklevelét, a pesti egyetemnél a vegytan akkor épen megüresedett tanszékére pályázott. E pályázatnak nem lett ugyan semmi eredménye, de reánk nézve egy nevezetes adatot nyújt, a mely sokat fog felvilágosítani, a mi a nyelvész Engel működésében, észjárásában és sikereiben homályos és érthetetlen.

A gyógyszerész Engel az orvosi tanfolyamot hallgatja, kiváló szeretettel foglalkozik ásvány- és vegytannal, mint kedvencz tudományokkal, e mellett anyagi helyzete kétség kívül kenyérkeresetre is utalja. 1836-ban tanulmányait véggezvén, a szigorlatokra készül, a mi köztudomás szerint meg lehetőszen igénybe veszi a tudorjelöltek csaknem egész szellemi tehetségét, és e sokfelé irányúlt szellemi munkássága közben egyszerre és véletlenül egy nyelvészeti pályamunkával lép a világ elébe, a mely akkor mindjárt elsőrangú pályadíjt nyert, s egyszersmind oly nyelvésznek tüntette fel szerzőjét, a kit, daczára annak, hogy amaz időtől fogva soha semmi látható jelét se adta többé annak, hogy folytatja nyelvészeti kutatásait, csupán e pályamunkája érdemeért 1859-ben, tehát huszonhárom év múlva tagjává választott a Magyar

Tudományos Akadémia. És íme mi történik! Az ujonnan választott tag az akadémiai alapszabályok értelmében beküldi székfoglaló értekezését, a mely semmi sem egyéb, mint folytatása, tökélyesítése, bővítése az ő jutalmazott pályamunkájának; tovább építés ugyanazon az alapokon, tovább fejteése azoknak az elveknek, a melyek abban voltak letéve, felmutatása azoknak az eredményeknek, a melyekre ez elvek következetes alkalmazása vezet. Az értekezést felolvassák az Akadémia ülésén. és — az egybegyült nyelvészek nem csak nem bámulják, hanem csaknem lenevetik, még arra se tartják érdemesnek, hogy, bár kivonatilag, közzé tegyék az Akadémia kiadványaiban.

Méltán kérhetjük: mi lehetett oka e feltűnő jelenségnek?

Minden esetre egy nagy tévedéssel állunk szemben; és mi lehetne méltóbb feladata egy Akadémiának, mint a tévedést, származzék bár honnan, kimutatni, okát, eredetét felkutatni, megfejteni, és így módot nyújtani a helyreigazításra? Áll-e egyébben az igazság kiderítése, mint a tévedések elenyésztetésében?

Azt pedig ne mondja senki, hogy a jelen esetben a munka és fáradság ez irányban felesleges, mert Engel elvei nem szállottak sírba vele; élnek és működnek oly helyeken, és oly fejekben, a melyekkel Engel soha sem érintkezett, sőt meg fogom mutatni, hogy más mezben s más külszin alatt ez elvek lényege voltaképen nem is különbözik azokétól, a melyek ma irányadók és uralkodók úgynevezett szorosán tudományos nyelvészkedésünkben.

Lássuk tehát, mik is voltak Engel elvei az ő nyelvészeti, vagy hogy egy szóval helyes korlátai közé szorítsam, szónyomozó kutatásaiban.

Legelső elve volt, hogy szónyomozó vizsgálatban mindaddig nem szabad idegen nyelvhez, legyen az bár rokon vagy nem, folyamodni, a míg magában a vizsgálat alá vett nyelvben meg lehet találni a keresett felvilágosítást, vagy legalább az alhoz vezető adatokat.

Van-e ma elfogulatlan, józan nyelvész, a ki ez elv helyes voltát tagadja? Nincs! Ám Engel arra a meggyőződésre ju-

tott, hogy a magyar nyelv kutatásában, soha se áll elé a más nyelvhez folyamodás szüksége, mert a magyar nyelv maga nyújt minden kívánható adatot nem csak a maga saját tényei tökélyes felvilágosítására, hanem azt is, a mi más élő vagy holt, rokonnak vagy idegennak vélt és állított nyelvben homályos vagy kétséges, csak a magyar nyelvből merített adatok segítségével lehet felderíteni.

Második elve volt: A nyelv nem állott elé egyszerre mai alakjában, hanem sok változáson, nagyszerű és legkisebb részeit is átalakító fejlődésen ment át, a míg mai alakját felvette; sőt mint élő nyelv, még ma sincs véglegesen megállapodva. Ebből önkényt következik, hogy a szók jelen alakja nem eredeti alak, hogy a szók átalakításánál alkatrészei, az egyes hangok, megváltoztak, még pedig annyira, hogy soha se lehetne kitalálni az eredeti alakot az ő eredeti hangjaival, ha valamiképp tudva nem volna az a rendszer és törvény, a mely szerint az átalakulás történt. Ez átalakulás továbbá azt is eszközözi, hogy ugyanazon egy eredeti alak adhat lételt egymástól különböző oly hangkapcsolatoknak, a melyek mai alakjokban és jelentésökkel minden egyebet sejtetnének inkább, mint azonos eredetet és eredetileg azonos jelentést; szóval, hogy a szónyomozásban a szók mai alakja és jelentése nem határoz, nem bizonyít semmit, hanem bizonyít és határoz az az eredeti alak és jelentés, a melyet belőle a hangváltozás általános törvénye szerint visszafelé következtetve kifejtünk.

S itt újra kérdem, van-e nyelvész, a ki ez elv ellen alapos kifogást tudna tenni? Mégis mi tüntethette fel Engelnek ez elv szerint folytatott kutatásainak eredményeit nevetség és képtelen színben?

Az, hogy Engel ez elv alkalmazásában mindaddig kereste az átalakulás rendszerét és törvényét, a míg végre — látszólag — arról győződött meg, hogy a nép nyelvalkotó és nyelv átalakító szelleme korlátlan szabadsággal működik, magát semmiféle rendszer jármába fogni nem engedi, nem hajt semmiféle következetességre, hanem csupán szeszélyét követi; hogy tehát a végin akármely hang változhatott akármely hanggá, mindenből lehet mindent kifejtteni, vagyis ha

akármiből lehet akármit következtetni, semmi akadály sem áll útunkban, ha mindent egyből akarunk kifejtetni, a mint hogy végeredményével el is jutott oda, hogy nem csak a magyar nyelvet, hanem az emberiség létező és képzelhető minden nyelvét egyetlen egy alaphangból, az „Ó“-ból állította származottnak és fejlődöttnek lenni.

A harmadik elve Engelnek a helyes írásra vonatkozott. Itt feltétlenül a szók hangzását vette irányadóul, a származtatásnak nem akart semmi befolyást engedni, sőt még tovább ment.

Meggyőződven ugyanis arról, hogy a helyesírásban akár a pusztá hangzást követve, akár a szóalakok származását tüntetve ki, akár pedig — a mint a mostani divat tényleg gyakorolja — majd az egyiknek majd a másiknak engedve túlsúlyt, soha az indokolhatatlan következetlenségektől meg nem menekszünk; finom és éles észlelő tehetsége csakhamar arra tanította meg őt, hogy az egész úgynevezett helyesírás nem csak nálunk, hanem általában mindazoknál a nemzeteknél, a melyek egy idegen betűsorozat jegyeit alkalmazták a magok nyelve írására, se hangzáson, se szófejtésen nem alapszik, hanem egy harmadik valamit követ, a mit tán legheylesebben hallgatólagos közmegegyezésnek nevezhetnénk, vagy a német „Schreibgebrauch“ mintájára írásbeli szokásnak. Ebben annyival is inkább igaza volt, minthogy az idegen betűkkel jegyzett hangok iránt nem is vagyunk tökélyesen tisztában; hiszen hányféleképen ejtik a különböző nemzetek az *a, c, e, g, i, j, s, u, v, x, y, z* betűket? Ki mondja meg nekünk, hogy ha ugyanazt az egy betűt mi *a*-nak, a német *á*-nak, az angol meg *é*-nek hangoztatja, melyiknek van igaza? Ha pedig a helyesírás fő alapelve egy bevett szokás, mi jogosít fel minket — így okoskodott Engel — arra, hogy egy élő nyelvre, a melynek tagadhatatlan joga van tovább fejlődni és e fejlődésében szokásain változtatni, ráerőszakoljunk egy szokást, a mely épen a jelen pillanatban dívik, mint lebilincselő, minden szabad mozgást lehetlenítő, megmásíthatlan törvényt?

Ha ez elv, mint elv, nem józan és egészséges, valóban nem tudnám, mit lehetne józan és egészséges elvnek nevezni.

Ám Engel az alkalmazásban csaknem addig jutott, hogy szabályul azt állította fel: „írjon tehát kiki úgy, a mint neki tetszik, vagy a mint egyéni meggyőződése szerint helyesnek látja, és bízzuk aztán az időre és az írók többségére, hogy koronként egyezzenek meg egy-egy divatos szokásban.“

Szorosan véve gyakorlatilag úgy is történik a dolog, és csak azért nem tűnik fel nevetségesnek és képtelennek az elv, mivel azok az eltérések, a melyek helyes-írásunkban az egyes felekezetek *) közt mutatkoznak, se nem feltűnők, se nem lényegesek; de azonnal kirivóvá válik vadsága, ha valaki egyszerre s rögtönözve a jelenlegi divattól oly merőben elütő helyesírással áll elé, a milyennel Engel élt, székfoglalójában. Nem láthattam soha e helyesírás indokolását, de azért még sem csodálkozom, hogy mosolyra indítna, ha százszor be is tudná bizonyítani helyes és célszerű voltát; mert e tekintetben épen úgy vagyunk rabjai a divatnak, mint a ruházat dolgában.

Nem tekinthetem feladatomnak Engel eljárását alapokban helyes elvei alkalmazásában minden áron igazolni, még kevésbbé juthat eszembe, hogy általában véve helyeseljem és kövessem a sajátyszerű vizsgálódásaiból elvont különöz tanokat, de érdemesnek tartom eltévedésének okát fürkészni.

Legelőbb is azt a tényt kell felemlítenem, hogy a német Engel, a ki, a mint szokták mondani, se szófűzés, se kiejtés tekintetében soha becsületesen nem tudta a magyar nyelvet megtanulni, e magyar nyelvbe szerelmes volt, oly annyira, hogy valóságos fáradságba került őt olykor rábírní, hogy egy pár szót mondjon németül. E szeretet, bármi okból vagy hajlamból eredett, minden esetre tiszteletre méltó, és egyszersmind megfejtí, miért foglalkozott kiváló hajlammal a magyar nyelv kutatásával.

Hogy azután e kutatásával épen az etymologia terére szorította magát, annak okát abban látom, hogy elméjének és szellemének ereje és jelleme inkább az észlelés és kutatás felé irányúlt, mint az okoskodás és öszszezés felé. Ezt abból

*) Azért írok »felekezetet«, mivel az idegen *part*-ot csak a politikában ismerem el jogosútnak.

az irányból is következteteni, a melyet a természettudományok terén követett. Az okoskodó főké matematikára szokták magokat szánni, az észlelők és kutatók, mint Engel is, a tisztán tapasztalati természetrajz valamely ágára, vagy a vegytanra. Ők akkor vannak valódi elemőkben, ha bonczolhatnak, akár késsel, mint a boncztanban, akár savanyokkal és tűzzel mint a vegybontásoknál. Ha ily fő nyelvészetre adja magát, természeténél fogva se lehet egyéb, mint szónyomozó, szóbonczoló, betűkkel, hangokkal bibelődő, és végre mint olyan, hajszállhasogató, kutató. Ha ez a fő aztán oly szerencsés, hogy jó szeme, meglehetősen emlékező tehetsége és végre egy kis kitartó szorgalma van; kutatása eredményei véghe-tetlen sok becses anyagot, mondhatni kincset fognak magokban foglalni, a melyek becsét az, a ki gyűjtötte, nem is sejtí, az, a ki fel tudná dolgozni és használni, akárhol egyebütt fogja keresni, mint itt. Az történik ily esetben, a mi előfordul, ha olyas valaki, a ki nem ért alaposan a föld- és ásványtanhoz, egy gazdag vidéken kezd köveket gyűjteni és saját belátása szerint osztályozni és sorolni. Egy gyűjtemény fog így előállani, a melynek becséről magának a gyűjtőnek vagy semmi, vagy legalább merőben fonák fogalma lesz; meg fog történni rajta, hogy a mit ő tart kiváló ritka és becses darabnak, az éppen nagyon közönséges és keveset érő, a mit számba se vett, pedig nagyon értékes a szakismerő előtt. A felületes szakember az ily gyűjteményt tekintetre se fogja méltatni, mert szerinte nem is érhet semmit, az igazi szakférfiú semmitől se vonva meg figyelmét, fel fogja találni benne azokat a kincseket, a melyek nem hiányozhatnak ott, a hol éles szemű, gondos és figyelmes gyűjtő gazdag vidéken mindent felszedett, a mit szeme meglátott és keze elérhetett.

De ha az ily fő okoskodni, következteteni kezd, lehetetlen, hogy fonák, képtelen dolgokkal ne álljon elé, a melyekhez annál tántoríthatlanabbul fog ragaszkodni, mivel jó hiszemben kézzel fogható és tagadhatatlan tényekből indult ki.

Így járt a mi Engelünk is. A nélkül, hogy komoly tanulmányokat tett volna általános nyelvészeti irányban, a magyar nyelv szavainak alkatát vette bonczolás alá, és e bonczolás, kutatás eredményeit osztályozta, sorba állította saját

és önalkotta rendszer és elmélet szerint, a melyet a bonczolása közben észlelt adatokra alapított. Mi lehetett volna természetesebb, mint hiba a rendszerben, vétség az osztályozásban, fonákság a sorozásban? De azért magok az észlelt adatok nem vesztettek semmit a magok becséből, valamint a jegyzesedett színarany nem vesz becséből azért, ha avatatlan kéz vétségéből a pyritek közé sorozta.

Végre nem tehetem, hogy itt még egy körülményre ne figyelmeztessék. Véghetetlen fontos az eredményre nézve az a határvonal, a meddig a vizsgáló és kutató bűvár halad bonczoló észlelésével. Erre nézve felütlő hasonlatot szolgáltat a szerves anyagok vegybontása. A ki ily vegybontásnál az utolsó elemekig hat, és tekintet nélkül csoportulásukra csupán ezeket vizsgálja, nem fog más eredményre juthatni, mint arra, hogy a szerves anyagok is csak azon elemekből állanak, a melyekből a szervetlenek, s ha meg is kísérténé, vegybontása eredményeiből következtetni a szerves anyagok természetére, rokon volta, egymásra hatása, keletkezése, elváltozása iránt, vajmi kevés valószínűség van arra, hogy, bár némileg is, helyes úton jár, helyes eredményhez jut.

Így van ez a nyelv bonczolásánál. A ki ebben a nyelvet alkotó utolsó elemekig, az egyszerű hangokig hatol, azt fogja mint végeredményt találni, hogy miután a nyelvben nem lehet más hang, mint a melyet az ember beszélő gépezetének egyes szervei külön-külön vagy együtt működve elé tudnak állítani; miután továbbá e beszélő gépezet minden embernél ugyanazon szervekből tökélyesen egyenlően van alkotva: tehát a világ valamennyi nyelve ugyanazokból a hangokból áll; sőt még az állatok különbözőleg elnevezett hangadásaiban is ugyanazon vagy hasonló hangokkal találkozunk. Mihelyt valaki eddig jutott, elvesztette a talpa alól a szilárd talajt, mert nem áll többé valamely határozott nyelv területén; minden lépten-nyomon elveszti, eltéveszti irányát, mert bármely vizsgálatnál a minden kapcsolatból kiszakasztott és csupán magára, egyedül álló egyszerű elem nem mutat semmit, nem ad semmi felvilágosítást, nem jelent semmit.

Az a tagadhatatlan körülmény, hogy a már megalakult nyelvben bizonyos hangok, bizonyos módon alakult csoportok

tozatának bizonyos jelentése van; hogy rokon jelentésű hangcsoportok nem csak ugyanazon egy nyelvben, hanem többnyire az egy családhoz tartozó valamennyi rokon nyelvben, sőt olykor egymástól merőben idegen nyelvekben is, ugyanazon, vagy legalább egymástól nem nagyon különböző, vagy ha úgy tetszik, bizonyos törvény szerint egymástól származtatható hangokból alakultak: az ily irányt vesztett kutatót csakhamar egy nagy tévedésbe bonyolítja, a melybe elfogulva, a hangcsoport jelentésének alapját az egyes hangoknak tulajdonított jelentésből kívánja származtatni, azaz, oda jut, hogy az egyes hangnak állandóan hozzá tapadott jelentést tulajdonít, holott az egyes hang magára soha se jelent és soha se jelentett semmit, sőt a legegyszerűbb fogalmakat, a legkezdetlegesebb érzések nyilatkozatait mindig csak hangcsoportok jelölték, és nincs józan nyelvbuvár, a ki át nem látja, hogy a hol a fejlett nyelvben látszólag egyes hangok jelentenek valamit, ezek nem eredeti hangalakok, hanem idő folytában megcsonkult csoportok, elkopott rommaradványai.

E tévedéstől csak egy lépés van a második tévedésig, a mely neki természetes származéka, és a mely azt hiteti el a tévedővel, hogy az a nyelv, a melybe ő bár mi okból szerelmes, szülőanyja valamennyi más nyelvnek, vagy, a mint némelyek kifejezik, valamennyi nyelv abból az egy nyelvből származott, és Ádám apánk a paradicsomban e nyelven beszélt.

De ha épen e legeslegutolsó fokig nem jut is el tévedésében, nagyobb-kisebb mértékben közelít hozzá. A mi Engelőnk is beleakadt e kelepcebe, és ha nem is jutott el addig, hogy Ádámot magyarul beszéltesse, de komolyan állította, hogy a magyar nyelv a világon legtökélyesebb nyelv, és minden más nyelv tanulhat tőle.

Ime t. h. tehetségemhez képest híven igyekeztem rajzolni Engel József tudományos pályafutását. Tévedései kétségtelenül nagyok voltak, de így csak szorgalmas, munkás kutatás közben lehet tévedni; és ha okoskodásai és következtetései tévesek voltak, de anyag- és adatgyűjteménye azért felette becses, és felhívom az Akadémia figyelmét e gyűjteményre. Engel ugyanis kéziratban a következő műveket hagyta hátra :

1. Szócsaládok 17 csomóban. Véghetetlen szorgalommal és figyelemmel összeállított gyűjtemény, a melyet, ha egyéb nem, az teszen becselessé, hogy évek hosszú során át folytatott gondos és figyelmes észlelés gyümölcse és roppant gazdag adathalmaz.

2. Az állapotjegyző családja.

3. Az „Ó” és fajzatjai.

4. Számos feljegyzés és részben kidolgozott értekezés a magyar nyelvről és alkatáról.

5. Saját helyesírásának indokolása.

Engelben minden esetre egy nagy bűvár tehetsége szállott sírba, és ki tudja, mi válhatott volna belőle, ha szerencsésebb anyagi körülmények és természetes hajlamait korán felismerő vezetés más irányt jelölt volna ki ifjú kora első komoly tanulmányainak. Így magából és maga által vált azzá a mi volt, és a midőn e gyülekezetben elismeréssel emlékeztem meg arról, a mi benne és tudományos működésében elismerésre méltó, őszintén emlékeztem meg tévedéseiről és botlásairól is, a megváltó ime szavaival zárom e beszédemet: „qui sine peccato est vestrum, primus in illum lapidem injiciat.”

- VII. Szám. Ujabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint etnikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei előtt.) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 80 kr.
- VIII. Szám. A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. Gr. Kun Géza, lev. tagtól. 1872. 59 l. 38 kr.
- IX. Szám. Magyar szófejtetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr.
- X. Szám. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114. l. 70 kr.
- XI. Szám. A Defterekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23. l. 20 kr.
- XII. Szám. Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

- I. Szám. Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázói után. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l. 70 kr.
- II. Szám. Apáczai Cséri János Barcsai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében. Szabó Károly r. tagtól. 1872. 18. l. 12 kr.
- III. Szám. Emlékbeszéd. Bitnicz Lajos felett. Szabó Imre l. tagtól 1872. 18. l. 12 kr.

A m. tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

KALEVALA.

A FINNEK NEMZETIEPOSZA.

Az eredetiből fordította

Barna Ferdinánd.

Ára 2 frt. 30 kr.

FINN NYELVTAN.

Irta

Fábián István.

Ára 2 frt.

CHRESTOMATHIA FENNICA.

FINN OLVASMÁNYOK.

Szerkesztette

Hunfalvy Pál.

Ára 3 frt.

REGULY ANTAL
H A G Y O M Á N Y A I.

A vogul föld és nép.

Ára 4 frt.

Épen most jelent meg
a m. tud. Akadémia költségén

A

MAGYAR IGEIDŐK.

IRTA

SZARVAS GÁBOR.

TARTALMA:

Előszó. — Bevezetés. — I. szakasz: Milyen fogalom rejlik a magyar nyelv igealakjaiban. — Az ira alak, az irt alak, az irand alak, az ir vala alak, az irt vala alak, az irnifog alak. — II. szakasz: Jogosultak-e mind az újabb irodalomban divatozó igealakok? — III. szakasz: Az igeidők használata, a főidők, a viszonyos idők, észrevételek.

Ára 2 frt.